

ben Joden en christenen werkelijk dezelfde bijbel? en b) hoeveel onkerkelijken waren er in het beschreven tijdvak eigenlijk? Rekent de auteur hier niet vlotweg Groningers en Modernen toe, en dit ondanks het feit dat hij zich wel bewust is van de positie van Hofstede de Groot, die hij, p. 202, zelfs in één gelid zet met 'Réveilgezinden'? Maar hoe zat dat dan op de Friese dorpen en in de Friese steden? Zou dit niet veel meer hebben moeten tellen zowel ter verklaring van de tegenwind die de kiesverenigingen op bijbelse grondslag aanvankelijk ondervonden als van hun geneigdheid met conservatieven in zee te gaan? Kortom, we hebben hier te maken met een hoogst belangwekkende studie, die echter op beslissende punten nog niet tot de gewenste rijpheid gewassen is.

F. R. J. Knetsch

Keetje Hooijer-Bruins, *Domineesdochter in 's-Graveland. Domineesvrouw in Zaltbommel. 1817-1886*. (Ingeleid door D. Bruins).

Europese Bibliotheek, Zaltbommel 1981; 146 en 171 blz., met 6 bijlagen. f 80,—.

Fotografische herdruk van: *Mijne levensgeschiedenis verteld aan mijne kinderen*. 2 delen, gedrukt in 12 exemplaren door de firma G. Kolff & Co. te Batavia 1884.

42 'Wie schrijft, die blijft', dit gezegde is in zoverre van toepassing op Keetje Hooijer-Bruins, dat zij haar levensherinneringen niet slechts heeft opgetekend, maar dat deze ook gedrukt zijn, al was het maar in een oplage van twaalf exemplaren. Ook anno 1884 zal een zó beperkte oplage toch wel hoge uitzondering zijn geweest, en alleen te danken aan het feit dat een zoon van de schrijfster aan het hoofd stond van een bloeiende uitgeverij en boekhandel in Batavia. We kunnen het aan deze samenloop van omstandigheden toeschrijven, dat we bijna honderd jaar later nog kennis kunnen maken met een puur negentiende-eeuwse domineesdochter en -vrouw. Want hoe lezens(w)aardig Keetjes herinneringen ook zijn, geen Europese Bibliotheek zou ze nu nog hebben uitgegeven als ze niet reeds gedrukt waren en dus gereproduceerd konden worden.

Het aardige van dit boek is gelegen in de heel persoonlijke blik die de lezer wordt gegund in de negentiende-eeuwse domineespastorie. Mevrouw Hooijer heeft haar herinneringen namelijk opgeschreven voor haar kinderen, waardoor deze een eeuw later nog één sfeer van huiselijke intimiteit ademen. Zij is bovendien een scherpe waarnemster van haar omgeving, die het waargenomen vervolgens ook nog vaardig en onderhoudend weet te beschrijven. De indruk van het knusse binnenhuis wordt nog versterkt door het kleinschalige provinciale decor waartegen haar leven zich afspeelt, eerst als domineesdochter in 's-Graveland (1817-1843), daarna als domineesvrouw in Zaltbommel (1843-1869).

Voor de liefhebber van ego-documenten is dit boek om de bovengenoemde redenen er een van een bijzonder soort. Op vertrouwelijke toon worden hem vele wetenswaardigheden uit de toenmalige samenleving meegedeeld. Aan het snoer van de tijd tussen 1817 en 1884 rijgt Keetje Hooijer-Bruins kort voor haar dood - op 15 juli 1886 - de kralen van haar herinneringen tot een